
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.851

М. А. Ажажа

кандидат наук з державного управління,
доцент, заступник завідувача кафедри
менеджменту організацій та управління проектами
Запорізької державної інженерної академії

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ: ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено державницький аспект виникнення та становлення понять «модерн» і «модернізація», розкрито сутність поняття «модернізація освіти», проаналізовано погляди вчених на роль держави в процесі модернізації освітньої системи; окреслено наукові підходи до модернізації вищої освіти, визначено основні тенденції модернізаційних процесів у галузі української системи освіти, розроблено окремі рекомендації щодо приведення освітньої системи України у відповідність до сучасних вимог суспільства й цивілізації.

Ключові слова: держава, державна політика, державне управління, модернізація, модернізаційні процеси, модернізація освіти, оновлення, освітня система, управлінські механізми.

Постановка проблеми. Національна й економічна безпека України, державотворчі процеси, які продовжують відбуватися зараз, орієнтація на наближення до рівня розвинутих країн світу вимагають від вищої освіти якісної підготовки майбутніх фахівців для всіх галузей економіки та різних сфер життя суспільства, що є одним з її стратегічних завдань. Вища освіта – основа прогресу суспільства, запорука економічних і соціальних реформ у державі. З огляду на світову глобалізацію та євроінтеграцію актуалізується проблема державного регулювання модернізації системи освіти України, що потребує вироблення нових механізмів управління освітніми змінами в контексті реформування вищої освіти.

Теорія модернізації, що передбачає інтенсифікацію всіх процесів в економічній, політичній, соціальній сферах, перехід до якісно нового, досконалішого, тобто «сучасного» стану життя суспільства, є од-

ним з найпопулярніших вчень суспільного розвитку й соціального прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема модерну та модернізації досліджувалася в контексті соціологічних наукових розвідок Дж. Александера, З. Баумана, Е. Гіденса, В. Кньобла, А. Мартінеллі тощо. З часів свого виникнення і дотепер теорія модернізації еволюціонує, пройшовши кілька етапів у своєму розвитку, набувши найбільшої популярності в ХХ ст. у зв'язку з роботами Ю. Арнасона, Л. Гринфельд, Ш. Ейзенштадта, Д. Ептера, М. Леві, Т. Парсонса, Д. Тіпса та ін.

В Україні з кінця 90-х рр. ХХ ст. в розпочалися різноаспектні наукові розвідки з питань модернізації (Е. Афонін, Е. Лібанова, М. Михальченко, М. Паламарчук тощо), в яких вітчизняні вчені намагалися висвітлити перспективи модернізаційних процесів у різних галузях суспільного життя, зокрема в освіті.

Висвітленню питань державної політики щодо модернізації освіти присвятили свої наукові праці С. Андрейчук, А. Бойко,

Н. Губерська, С. Майборода, Г. Михайлишин О. Поступна, С. Стрельник, Л. Яковенко та ін.

Мета статті – висвітлити державницький аспект виникнення та становлення понять «модерн» і «модернізація»; розкрити сутність поняття «модернізація освіти» та проаналізувати погляди вчених на цей феномен; окреслити наукові підходи до модернізації вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття «модерн» (лат. «modo» – нещодавно, сучасний) застосовують для позначення певних процесів осучаснення. У теоріях модернізації основоположними поняттями є: «традиція» («традиційне суспільство») та «сучасність» («сучасне суспільство»). Сутність цієї теорії спочатку полягала в трактуванні цих категорій як абсолютних протилежностей.

Надумку Е. Гіденса, модерн [modernity] – це способи соціального життя або організації, які виникли в Європі, починаючи приблизно з XVII століття, і які в подальшому набули за своїм впливом більш-менш світового масштабу» [18, с. 1].

У перекладі з французької термін «moderne» означає «найновіший», «сучасний», таким чином, поняття «модернізація» цілком справедливо може висвітлюватись як процес «осучаснення» освіти відповідно до тих вимог, які формує реальний життєвий процес [2]. У філософських дослідженнях сутність сучасного визначається як «актуальність духу часу, що спонтанно оновлюється» [13, с. 41].

В історичних розвідках зазначається, що поняття «модерн» (як і категорія «постмодерн») є прикметною ознакою процесів глобалізації та соціокультурних трансформацій сучасного суспільства, яке переживає складний перехідний період [7].

На думку англійських дослідників П. Андраса й Б. Чарлтона, модернізація є тенденцією до збільшення адаптивних можливостей та ефективності соціальної системи як неминуча і взагалі бажана, що є основним імперативом цього процесу [17, с. 5].

На державницькому аспекті модернізації наголошує польський учений-соціолог П. Штомпка, називаючи модернізацію синонімом до всіх прогресивних соціаль-

них змін, коли суспільство рухається вперед (у загальному сенсі), й ототожнюючи її з поняттям «сучасність», яку трактує комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформації [14, с. 10].

З державницького погляду тлумачить модернізацію й італійський соціолог А. Мартінеллі, який трактує її як суму великомасштабних соціальних, економічних, політичних і культурних змін, які характеризують світову історію в останні 200 років і походять з багатогранної революції (економічної, соціальної, політичної, культурної) другої половини XVIII століття [20, с. 8].

Подібні погляди акумулюються й у визначенні М. Салуна; на думку вченого, модернізація – це сукупність процесів індустріалізації, секуляризації, урбанізації, становлення системи загальної освіти, представницької політичної влади, посилення просторової і соціальної мобільності тощо, які ведуть до формування «сучасного відкритого суспільства» на противагу «традиційному закритому» [10, с. 107].

Загалом, парадигма модернізації сформувалася в середині XX ст., коли внаслідок розпаду європейських колоніальних імперій з'явилося багато «молодих націй» в Африці, Азії, Латинській Америці. Головною політичною передумовою появи школи модернізації стали перетворення США на супердержаву та розповсюдження комуністичного впливу СРСР на країни Східної Європи, Китай, Північну Корею. Під модернізацією розумівся процес витіснення традиції сучасністю або висхідний розвиток від традиційного суспільства до сучасного. При цьому традиція визнавалася такою, що гальмує соціальний прогрес, і яку необхідно подолати й зламати [3]. Під модернізацією розуміли процес витіснення традиції сучасністю, руху від традиційного суспільства – до сучасного, який характеризувався як такий, що вимагає корінних, радикальних змін у всіх сферах людського життя. Модернізація, зародившись в Європі у XV–XVI ст., поступово поширилася на всі країни світу і має пролонговано прогресивний характер. У цей час у світі панували оптимістичні настрої, викликані вірою в можливості

науки й техніки, в здатність держав, що історично знаходилися за межами західного світу, наздогнати країни-лідери. На тлі таких настроїв сформувалося розуміння модернізації як багатогранного процесу, для якого характерними є такі риси: революційність, комплексність, системність, глобальний характер, тривалість, гомогенність, незворотність.

На основі ретроспективного аналізу встановлено, що поняття «модернізація» було введено до наукового обігу німецьким ученим Ф. Паульсеном у праці «Історія наукового вчення» [5]. Але цей термін через свою багатозначність так і залишився суперечливим. Як зауважує К. Салимова, концепція модернізації Ф. Паульсена (згідно з якою освіта розподілялася не на нижчу і середню, а на вузьку і широку освіту для оволодіння професією) розглядається в дослідженні вченого як спроба офіційного захисту освіченої еліти, а ідея про те, що освіта не має «ринкової вартості», пролунала як вияв освітньої ідеології [9, с. 121].

На думку В. Кньобля, модернізація означає цілком різні речі для різних суспільств, і емпірично обґрунтованої теорії не існує, а наявним є «дискурс модернізації, розпливчасті ідеї щодо можливих шляхів розвитку сучасних суспільств» [19, с. 104–105].

Учений М. Михальченко визначає модернізацію як перехід від традиційного (суспільства, певного явища, системи тощо) – до сучасного, оновленого, і є проектом, що ніколи не завершується в глобальному вимірі й орієнтує суспільство та його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розроблення й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій [5].

У науковій літературі існує низка категорій, які є близькими за сутністю з поняттям «модернізація освіти»: «освітня реформа», «оновлення освіти», «освітні інновації», «трансформація» тощо. Різниця в тлумаченні термінів «інновація» та «реформа» полягає в тому, що для позначення змін, які ініціюються «знизу» (з боку суспільства, закладів вищої освіти, шкіл, педагогів), використовується поняття «інновація», а з для позначення змін,

що відбуваються «згори» (на політичному, законодавчому рівні), послугуються категорією «реформа». Залежно від широти та змісту змін, реформа в галузі освіти може мати такі визначення: «трансформація», «вдосконалення», «оновлення», «часткова зміна», «радикальна зміна», «вдосконалення чи перебудова структури», «модернізація».

Поняття «освітня реформа» трактується як зміна системи, змісту й організації системи освіти в цілому або деяких її частин, викликана трансформацією соціально-економічного життя країни та необхідністю адаптації її до потреб освітньої діяльності, а також поліпшення педагогічних наук [21, с. 174].

Як зауважує С. Стрельник, вироблення та впровадження освітньої політики, яка відповідала б умовам України та сучасного світу, вимагає єдності пріоритетів державної політики, переорієнтації на ті сфери діяльності, які забезпечують людський розвиток, реформування механізму прийняття державних рішень [12]. Модернізація передбачає адаптовану до сучасних вимог зміну процесу з набуттям ним нової позитивної якості, трансформація – перетворення внутрішньої сутності певного явища та переведення його з одного стану функціонування в інший. На думку дослідника, поняття «модернізація» акцентує увагу на аспекті поліпшення, вдосконалення соціальних інститутів, суспільних відносин і тим самим відрізняється від понять «розвиток», «трансформація», «зміна», що є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу, до його прогресивних тенденцій.

Терміни «модернізація» та «постмодернізація» активно функціонують у сучасних наукових дослідженнях. Як економічний термін «модернізація» стосується переважно виробничої сфери, однак сама суть слова (оновлення чи осучаснення, новітній, сучасний), а також спрямування процесу модернізації на досягнення ефективності дозволяє поширити його значення і на освіту, зокрема вищу. Модернізація вищої освіти охоплює оновлення змісту, структури, стандартів вищої освіти, змісту навчання, методики викладання курсів відповідно до досягнень вітчизняної та світової науки,

формування сучасної компетентності фахівця та системи його цінностей і людських якостей, що загалом спричиняє зростання ефективності та якості освіти [15].

Одним з перших українських ідеологів-теоретиків, хто широко обґрунтував необхідність модернізаційних змін, є М. Михальченко, який стверджує, що модернізація є синонімом усіх процесів удосконалення суспільства і творчо-перетворюючою функцією розвитку, що є необхідною умовою соціального існування. І якщо модернізація припиняється, суспільство занепадає та зникає [5, с. 39]. Модернізацію в широкому сенсі вчений розглядає як будь-яке динамічне, свідомо регульоване і якісне покращення в різних сферах суспільного життя, яке запроваджується в тих чи інших країнах для скорочення відставання від держав конкурентів. Якісна модернізація – це завжди незавершений процес, адже суспільство, яке завершило модернізаційний проект, може вирушати на історичний смітник [там само].

Таким чином, модернізація тлумачиться як перехід від традиційного суспільства до сучасного, оновленого. Поняття «модернізація» охоплює загальний напрям принципів змін, воно означає оновлення системи освіти та виховання з одночасним збереженням актуальних і в наш час здобутків з попередніх історичних періодів.

З поняттям «модернізація» в контексті реформування освіти тісно пов'язаний термін «стратегія». Стратегія – це мистецтво планування чого-небудь, засноване на точних розрахунках, прогнозах, визначенні черговості дій. Термін «стратегічний» містить загальні, основні настанови, важливі для здійснення будь-чого [1, с. 513].

Під «стратегією розвитку освіти» розуміють теоретичні основи та практичні шляхи впровадження освітніх реформ [8].

У «Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки», схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р, підкреслено, що «ефективна система державного управління є однією з основних передумов демократичного врядування, що ґрунтується на принципах верховенства права» [11].

Модернізація освіти нерозривно пов'язана з розвитком суспільства – вона, по суті, є формуванням майбутньої моделі подальшого поступу держави. Цілі модернізації вищої освіти розподіляють на результативні та забезпечувальні. Результативні – детермінують бажані кінцеві результати модернізації вищої освіти, яких треба досягти за певний проміжок часу. Забезпечувальні – відображають бажані параметри стану та функціонування системи вищої освіти, без яких неможливо досягти результативних цілей [15].

Найзагальніші підходи до модернізації вищої освіти базуються на тому, що розвиток суспільства має здійснюватися через освіту. Як підкреслює Л. Яковенко, модернізація освіти, по суті, є формуванням майбутньої моделі подальшого трансформування суспільства. Під модернізацією вищої освіти розуміються кардинальні зміни відповідно до вимог сучасності, процес, спрямований не лише на зміст і технології, а також й на розвиток особистості, духовних, моральних, творчих засад її розвитку в умовах масових взаємодій індивідів та держави. Об'єктивно кардинальні зміни здійснюються в певних формах, у зв'язку з чим аналіз модернізації на понятійному, абстрактному рівні зумовлюється встановленими цілями, змістом, стратегією, критеріями соціальних змін [15].

Вихідним положенням модернізації освіти є ідея глибокої взаємодії освіти й суспільства, коли в системі освіти чітко відбиваються всі процеси суспільних змін, пов'язані з модернізацією самого соціуму. Модернізація суспільства та вищої освіти – системоутворювальні поняття. Очевидною є важлива тенденція розвитку: якщо ефективно розвивається освіта, то будуть і ефективні модернізаційні процеси, що забезпечують стійкість розвитку суспільства. Саме освітня сфера виявляється вирішальним інструментом для реалізації модернізаційних тенденцій розвитку суспільства. Отже, для модернізації суспільства «освіта» – системоутворювальне поняття. Не бізнес та його соціальні інститути, а теоретичне наукове знання й освітня сфера є віссю розвитку суспільства, що модернізується [4].

Як зауважують дослідники, стратегія модернізації вищої освіти: 1) стосується періодів часу (розрахована на досить тривалий або короткий термін); 2) реалізується як «сувора стратегія», заснована на точних параметрах організаційної структури та фінансів, або як «несувора стратегія», що об'єднує аспекти культури і враховує погляди учасників процесу модернізації вищої освіти; 3) стосується політичної, економічної, соціальної та інших складників; 4) втілюється в кількісних і якісних характеристиках [15].

Основними компонентами модернізації освіти, зокрема вищої, є: приведення системи освіти у відповідність до європейських норм і стандартів; прискорення інтеграційного процесу; інтенсивне впровадження в систему освіти сучасних інформаційних технологій, мовних стратегій, наукових досягнень (інновацій); фундаменталізація освіти на основі поглиблення її зв'язків з наукою та соціальною практикою; підвищення якості освітніх послуг; створення ринку освітніх послуг та забезпечення рівного доступу до нього; забезпечення безперервності, створення можливості для кожного громадянина мати доступ до освіти впродовж життя; інтеграція системи «освіта – наука – практика»; створення освітньо-наукових комплексів шляхом інтеграції освітніх закладів і наукових установ [там само, 31].

Розгляд модернізаційних спроб України не можна відірвати від ідей трансформації, про які досить часто говорять сьогодні [5, с. 19].

Як відомо, «модернізація є способом існування сучасності» [16, с. 192], проте доводиться констатувати, що освітня система України на цей час не повною мірою відповідає сучасним вимогам нашого суспільства й цивілізації загалом, отже, потребує модернізації в різних вимірах: в історичному – як логічне завершення реформ в освіті, що були розпочаті в минулі роки, зокрема приєднання до Болонського процесу тощо; в економічному – як необхідність оновлення державної політики щодо розробки ме-

ханізмів подолання наслідків загальносистемної соціально-економічної кризи, яка суттєво вплинула на соціальний статус педагогічних працівників; у культурно-духовному – наближення якості освіти до європейських стандартів з одночасним збереженням кращих національних традицій, піднесення української освітньої системи до світового рівня вищої освіти.

На наше переконання, це вимагає чітко спланованого на перспективу, виваженого державного управління, розробки дієвих нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів модернізації освітньої системи, спрямованих на забезпечення конкурентоздатності та національної безпеки країни, нормативно-правового забезпечення активної участі роботодавців у розробці стандартів професійної освіти, у формуванні замовлень закладам професійної освіти, в безпосередньому вирішенні проблем кадрової політики тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, на сьогодні актуалізується проблема вдосконалення механізмів державного управління процесом модернізації освітньої системи України, що зумовлює необхідність вивчення історичних і державницьких аспектів цього поняття.

Тенденціями модернізації систем вищої освіти в Європі є: їхня дерегуляція та демократизація; поглиблення автономії університетів, поєднаної з відповідальністю та підзвітністю; впровадження державної політики у сфері вищої освіти і науки на засадах презумпції довіри й раціональності та пошанування університетської автономії.

Вищезазначене неможливе без перформатування системи державного управління, перегляду обсягу повноважень, зони та глибини втручання органів влади, визначення меж компетенцій між основними та потенційними стейкхолдерами. Держава повинна забезпечити якісне регулювання розвитку освіти, що сприятиме професійному саморозвитку особистості громадянина України, підготовці його до самовдосконалення впродовж усього життя.

Список використаної літератури:

1. Бабик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів; за ред. С.Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
2. Бойко А.І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти». Київ, 2010. 31 с.
3. Ермаханова С.А. Теория модернизации: история и современность. URL: <https://refdb.ru/look/2811626.htm>
4. Михайлишин Г.Й. Модернізація освітньої сфери як фактор модернізації суспільства. Гілея: науковий вісник. 2012. Вип. 63. С. 455–460.
5. Михальченко М.І. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. К., 2000. Вип. 2. С. 5–45.
6. Новая философская энциклопедия: в четырех томах / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин. М., Мысль, 2010. Т. III: Н. 634 с.
7. Павко А.І. Модерн та постмодерн у контексті діалогу культур. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdakk/2011_2/9.pdf
8. Павлюк С.В. Модернізація освітньої системи Німеччини у працях українських та зарубіжних вчених. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nzspp/2009_5/statiti/66.html
9. Салимова К., Додде Н. Педагогика народов мира: История и современность. М., 2001. 576 с.
10. Салун М.М. Відтворення та модернізація трудового потенціалу підприємства (теорії): монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. 236 с.
11. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 черв. 2016 р. № 474-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-p>
12. Стрельник С.О. Пріоритети державної політики у сфері вищої освіти: Електронне наукове фахове видання. Ефективна економіка. 2012. № 11. URL: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1578>
13. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне; пер. с нем. М.: Весь Мир, 2003. 416 с.
14. Штомпка П. Социология социальных изменений; пер. с англ.; под ред. В.А. Ядова. М.: Аспект-Пресс, 1996. 416 с.
15. Яковенко Л.І., Пащенко О.В. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань. Полтава: Скайтек, 2011. 216 с.
16. Bauman Z. Liquid Modernity. Cambridge, UK: Polity Press, 2000. 229 p.
17. Charlton B., Andras P. The Modernisation Imperative. Exeter, UK: Imprint Academic, 2003. 85 p.
18. Giddens A. The Consequences of Modernity. Stanford: Stanford University Press, 1990. 186 p.
19. Knöbl W. Theories That Won't Pass Away: The Never-ending Story of Modernization Theory. Handbook of Historical Sociology; ed. by Gerard Delaty, Engin F. Isin. L.: SAGE, 2003. P. 96–107.
20. Martinelli A. Global Modernization: Rethinking the project of modernity. London: SAGE Publications, 2005. 159 p.
21. Okoń W. Słownik pedagogiczny. Warszawa 1992, PWN. 246 s.

Ажажа М. А. Исторические истоки модернизации образования: государственный аспект

В статье освещен государственный аспект возникновения и становления понятий «модерн» и «модернизация», раскрыта сущность понятия «модернизация образования», проанализированы взгляды ученых на роль государства в процессе модернизации образовательной системы; обозначены научные подходы к модернизации высшего образования, определены основные тенденции модернизационных процессов в области украинской системы образования, разработаны отдельные рекомендации по приведению образовательной системы Украины в соответствие современным требованиям общества и цивилизации.

Ключевые слова: государство, государственная политика, государственное управление, модернизация, модернизационные процессы, модернизация образования, обновление, образовательная система, управленческие механизмы.

Azhazha M. Historical sources of education modernization: the state aspect

The article deals with the state aspect of the emergence and formation of the concepts of «modern» and «modernization». The essence of the concept of «modernization of education» and the views of scientists on the role of the state in the process of modernization of the educational system analyzed. The scientific approaches to modernization of higher education outlined. The main tendencies of modernization processes in the field of the Ukrainian educational system are determined. Some recommendations developed to bring the educational system of Ukraine in line with modern requirements of society and civilization.

Key words: *state, state policy, state administration, modernization, modernization processes, modernization of education, updating, educational system, administrative mechanisms.*